

Методичні рекомендації щодо викладання предмета „Географія” у 2023/2024 навчальному році

В умовах подолання наслідків російської агресії та відбудови України шкільна природнича освіта стає одним із ключових чинників формування особистості з активною громадянською позицією, яка володіє ключовими компетентностями, необхідними для вибудовування успішної життєвої траєкторії, і спроможна реалізувати їх на практиці. Відтак, одним із актуальних напрямів сучасної шкільної природничої освіти є якісне оновлення її змісту з урахуванням тенденцій європейського освітнього простору.

Відповідно до чинного Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти предмет „Географія” є складовою освітньої галузі „Природознавство”. Її мета – формування в учнів природничо-наукової компетентності як базової та відповідних предметних компетентностей як обов’язкової складової загальної культури особистості і розвитку її творчого потенціалу. Географія у баченні Нової української школи – це знання природничої освітньої галузі, метою якої є формування особистості учня, який знає та розуміє основні закономірності живої і неживої природи, володіє певними вміннями її дослідження, виявляє допитливість, на основі здобутих знань і пізнавального досвіду усвідомлює цілісність природничо-наукової картини світу, здатний оцінити вплив природничих наук, техніки і технологій на сталий розвиток суспільства та можливі наслідки людської діяльності у природі, відповідально взаємодіє з навколишнім природним середовищем.

Географічний складник передбачає формування базових знань із таких питань: географія як наука; роль географічної освіти у життєдіяльності людини; Земля на географічній карті; географічні інформаційні системи; Земля як геосистема, рівні геосистем; географічні наслідки параметрів і рухів Землі; географічна оболонка; антропосфера; взаємозв’язок процесів у літосфері, гідросфері, атмосфері, біосфері, антропосфері; природні комплекси; ресурсний потенціал оболонок Землі, сучасні аспекти його використання; глобальні проблеми людства.

Вивчення географії у 6 класі в 2023/2024 навчальному році відбуватиметься за двома модельними навчальними програмами, які обирає вчитель.

Модельна навчальна програма „Географія. 6-9 класи” для закладів загальної середньої освіти (авт. Запотоцький С.П., Карпюк Г.І., Гладковський Р.В., Довгань А.І., Совенко В.В., Даценко Л.М., Назаренко Т.Г., Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Нікитчук А.В., Яценко В.С., Довгань Г.Д., Грома В.Д., Горовий О.В.)	Модельна навчальна програма „Географія. 6-9 класи” для закладів загальної середньої освіти (авт. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р., Гільберг Т.Г., Даценко Л.М.)
У 6 класі курс „Географія” охоплює ВСТУП та два розділи	У 6 класі курс „Географія” охоплює три розділи
ВСТУП Розділ І. „Земля на глобусі й карті” Тема 1. „Глобус – модель Землі” Тема 2. „Зображення Землі на карті” Розділу ІІ. „Оболонки Землі” Тема 1. „Літосфера” Тема 2. „Атмосфера” Тема 3. „Гідросфера” Тема 4. „Біосфера та ґрунти” Тема 5. „Природні комплекси” Тема 6. „Антропосфера”	Розділ І. Вступ до географії Тема 1. Що вивчає географія Тема 2. Як розвивалися знання про Землю Розділ ІІ. Способи зображення Землі Тема 1. Як можна зобразити Землю Тема 2. План – надійний помічник орієнтування на місцевості Тема 3. Географічна карта – унікальний спосіб пізнання планети Розділ ІІІ. Оболонки Землі Тема 1. Літосфера – кам’яний панцир планети Тема 2. Атмосфера – повітряна ковдра Землі Тема 3. Гідросфера – водне намисто планети Тема 4. Біосфера – простір існування живих організмів Тема 5. Природні комплекси – різні обличчя планети Тема 6. Антропосфера – середовище життя людини

У модельних навчальних програмах відсутній розподіл навчальних годин у розрізі розділів, тем тощо. Кількість годин, необхідна для вивчення тієї чи іншої теми (розділу, модуля тощо), визначається вчителем/вчителькою у навчальній програмі в межах загальнорічної кількості годин, передбаченої навчальним планом закладу освіти а вивчення цього предмета/інтегрованого курсу, та з урахуванням очікуваних результатів навчання, визначених навчальною програмою.

Розробляючи навчальну програму педагоги можуть вносити зміни у запропонований модельною навчальною програмою зміст навчального предмета, відповідно до підготовленості класу, регіональних особливостей, робочого навчального плану школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, в яких відбувається освітній процес, зокрема: доповнювати зміст програми, включаючи регіональний компонент; розширювати/поглиблювати або

ущільнювати зміст окремих елементів (розділів, тем, модулів тощо) програми, зважаючи на потреби учнів, матеріально-технічне забезпечення закладу освіти, запити батьків, громади тощо; доповнювати тематику практичних/творчих робіт; вилучати окремі питання, з метою уникнення надмірної деталізації змісту навчального матеріалу. Загальний обсяг таких змін може досягати 20%.

Також учитель може змінювати послідовність вивчення тем, не порушуючи логічної послідовності досягнення результатів навчання.

На основі навчальної програми предмета вчитель складає календарно-тематичний план, який має орієнтувати в послідовності розгортання програмового змісту і формування очікуваних результатів навчання, забезпечуючи при цьому цілісність і системність навчання. Головним завданням для вчителя є врахування обов'язкових результатів навчання, визначених Держаним стандартом для адаптаційного циклу (5-6 класи), і надання змоги досягти запланованих результатів.

Обов'язкові результати навчання описуються у Державному стандарті (Вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів у природничій освітній галузі Додаток 10 до Державного стандарту ст.225) через конкретні результати та відповідні орієнтири для оцінювання і мають бути досягнуті протягом двох років опанування навчального предмета чи інтегрованого курсу освітньої галузі.

У обох модельних програмах визначені орієнтири для оцінювання очікуваних результатів навчання, запропоновано зміст кожного розділу/теми, окреслено види діяльності, які може використати вчитель на уроках або поза ними, щоб допомогти учнями досягти визначених програмою результатів. Види діяльності запропоновані у модельних програмах є орієнтовні. Вчитель може їх змінювати, підбирати ті форми і методи навчання, якими добре володіє, які є ефективними, та зрозумілими і цікавими для його учнів.

У 2023/2024 навчальному році, організовуючи освітній процес з географії у 6 класі, звертаємо увагу на такі особливості: навчання географії має бути спрямоване на формування цілісної картини світу, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між географічними явищами та процесами. Провідним методичним принципом має стати формування практичних навичок використання географічної інформації, що реалізується в логіці системно-діяльнісного підходу в освіті, який передбачає: високу мотивацію до вивчення географії; формування готовності учнів до саморозвитку та освіти впродовж життя; активну навчально-пізнавальну діяльність учнів; побудову освітньої діяльності з урахуванням індивідуальних, вікових, психологічних, фізіологічних особливостей та здоров'я учнів.

У курсі „Географія” в 6 класі значна увага приділена діяльнісному підходу до навчання: дослідження, вирішення проблем, співробітництво, зв'язок із громадськістю, порівняння та аналіз, застосування, прогнозування, систематизація та класифікація, моделювання, представлення інформації про дослідження тощо.

Модельні програми пропонують організацію і проведення проєктної діяльності. Проєкти передбачають самостійну/під керівництвом учителя дослідницьку діяльність учнів. При виборі теми для проєкту потрібно враховувати інтереси учнів, слід вибирати конкретну проблему, яка знайома учням, або носить регіональний характер, спонукає учнів до пошуку та використання додаткової літератури. Проєкт може бути представлений у формі презентації, ілюстрації,

фотографії, відеоматеріалів, альбомів, інсценування тощо. Проєкт учні можуть виконати індивідуально, у парах і групах.

У 2023/2024 навчальному році учні 7-9 класів продовжать вивчати географію за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН від 03.08.2022 №698, та навчальною програмою для 8-9 класів з поглибленим вивченням географії, рекомендованою Міністерством освіти і науки України (лист МОН від 25.08.2020 №1/11-5718).

У старшій школі учні 10-11 класів вивчатимуть географію на рівні стандарту (52 години, 1,5 години на тиждень – 10 клас; 35 годин, 1 година на тиждень – 11 клас) оновленою навчальною програмою, затвердженою наказом МОН від 03.08.2022 р. №698, та на профільному рівні (175 годин, 5 годин на тиждень) за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН від 23.10.2017 №1407 [4; 5].

Усі рекомендації за 2022/2023 навчальний рік є чинними. Виконання аналітичних завдань та досліджень, спрямованих на розвиток умінь і навичок роботи з географічними картами та іншими джерелами інформації, розв'язання географічних, екологічних й соціально-економічних задач, здійснення порівняльного аналізу, що пропонуються під час виконання програмних практичних робіт, через які реалізується практична спрямованість курсу, стануть важливою формою і засобом перевірки та оцінювання результатів навчання, які є обов'язковими для всіх учнів класу. Обов'язковими для оцінювання у кожному семестрі є дві практичні роботи на вибір учителя.

Для учнів, старшої школи що вивчають географію на профільному рівні вчитель обов'язково оцінює п'ять практичних робіт на вибір у кожному семестрі. Із запропонованої тематики досліджень учень за бажанням вибирає 1-2 дослідження (упродовж року) та виконує його індивідуально або в групі. Учитель оцінює таку роботу під час її захисту чи презентації. Письмові роботи з географії у тому числі тематичні, що виконуються протягом семестру, після завершення вивчення теми, можуть виконуватися у різному форматі. Підсумкова (контрольна) робота, одна на рік готується вчителем (рекомендовано тестовий формат з картографічним завданням), виконується письмово і є обов'язковою.

Для запобігання перевантаження учнів, час проведення підсумкових (контрольних) робіт визначається загальношкільним графіком, складеним заступником директора освітнього закладу за погодженням із вчителем.

Значну увагу в процесі навчання доцільно приділити роботі з картою, мета якої – навчити учнів розуміти та читати її. Кожне з цих завдань визначає різні напрямки роботи з картою. Розуміти карту означає мати картографічні знання: знати, що таке карта, які її властивості, зміст, призначення, умовні знаки на ній, як слід користуватися картами. Читати карту – це означає вміти за поєднанням умовних знаків робити висновки про географічні особливості територій, „бачити місцевість так, якою вона є насправді”, вміти вивчати і розуміти за допомогою карти розміщення, стан та взаємозв'язок різних явищ природи та людського суспільства. Уміння читати карту – вищий рівень роботи з картою, ніж розуміння особливостей побудови карти. Для читання карти необхідні знання і картографічні, і географічні, і навіть багаторазові вправи з картами, оскільки читання карти – це вміння, яке формується у результаті виконання вправ. Отже, знати карту – значить уявляти взаємне розташування, форму та назви певних географічних об'єктів. Більшість цих видів діяльності проводяться на уроках-практикумах, практичних роботах, уроках-екскурсіях.

Звертаємо увагу на необхідність використання інтернет-ресурсів та онлайн-сервісів під час проведення уроків географії:

1) **Картографічні сервіси.** Використання картографічних сервісів, таких як Google Maps або Google Earth, може допомогти учням розвивати просторову уяву та краще розуміти географічні закономірності й розташування різноманітних географічних об'єктів. За допомогою цих сервісів можна також вивчати топографію, прокладати й відслідковувати маршрути, досліджувати різні країни і регіони світу.

2) **Онлайн-джерела.** Використання онлайн-джерел, таких як веб-сайти наукових журналів, географічні блоги, електронні карти, атласи та репозитарії географічних даних, дозволяють учням знайти актуальну та достовірну інформацію про географічні процеси й явища, окремі регіони і країни, природні умови і ресурси, інші аспекти географії. За допомогою цих ресурсів учні можуть проводити дослідження та представляти їх результати.

Приклади таких навчальних ресурсів:

- ✓ Цікава наука – <https://www.youtube.com/channel/UCMIVE71tHEUDkuw8tPxtzSQ>;
- ✓ Експедиція Ukraïner – <https://ukraïner.net/>;
- ✓ Колекція карт світу – <https://worldmapper.org/>;
- ✓ Карти корисних копалин, сільського господарства, економіки, населення, релігій тощо – <https://www.bouncymaps.com/>;
- ✓ Світова мапа часу – https://24timezones.com/map_uk.php#/map;
- ✓ України – <http://www.ua-maps.com/>;
- ✓ Карти National Geographic – <https://www.nationalgeographic.com/maps/> та ін.

3) **Віртуальні екскурсії географічного спрямування.** Під час використання сервісів віртуальних екскурсій учні можуть відвідати віддалені місця, до яких складно або неможливо потрапити фізично.

Наприклад, вони можуть досліджувати національні парки, географічні пам'ятки або культурні центри через веб-камери, відео або 360-градусні зображення.

- ✓ Прикладами таких ресурсів є: EarthCam – <https://www.earthcam.com/>;
- ✓ Віртуальні тури Україною – <https://discover.ua/virtual-tours>;
- ✓ 45 віртуальних подорожей Україною – <https://life.pravda.com.ua/travel/2021/01/29/243805/> ;
- ✓ Віртуальні подорожі національними природними парками України – <https://lowcost.ua/nationalparks-ua/>;
- ✓ Занурення в океан, старовинні замки та Ватикан: підбірка віртуальних турів світу – <https://bit.ua/2020/11/virtual-tours/> та ін.

4) **Географічні ігри та інтерактивні онлайн-застосунки.** Існують онлайн-ігри та онлайн-застосунки, які сприяють розвитку географічних знань. Наприклад, географічні вікторини, ребуси, хмари слів, ігри на відповідність, головоломки або ігри, у яких учні мають

знайти місцезнаходження географічних об'єктів на карті. Це може бути захоплюючою формою вивчення й закріплення навчального матеріалу. До таких ресурсів належать:

- ✓ Seterra – <https://www.geoguessr.com/seterra/>;
- ✓ Wordwall – <https://wordwall.net/uk>;
- ✓ Ребуси українською – <http://rebus1.com/ua/>;
- ✓ Kahoot – <https://kahoot.com/>;
- ✓ Learningapps – <https://learningapps.org/> та ін.

Також у цій групі сайти і онлайн-платформи, за допомогою яких можна створювати найрізноманітніші тестові завдання для перевірки результатів навчання учнів з предмета. Це сайти На урок – <https://naurok.com.ua/> і Всеосвіта – <https://vseosvita.ua/>; платформа Classtime – <https://www.classtime.com/> та ін.

5) **Онлайн-сервіси для командної роботи**, такі як Google Документи, Google Диск, Google Keep, інтерактивні дошки Google Jamboard, Miro та Padlet. Вони допоможуть учням працювати над географічними проектами, збирати інформацію та обмінюватися даними, створювати презентації та звіти. Це сприятиме розвитку навичок командної роботи та доступу до матеріалів усіх учасників групи У 2023/2024 навчальному році учні 7-9 класів продовжать вивчати географію за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН від 03.08.2022 №698, та навчальною програмою для 8-9 класів з поглибленим вивченням географії, рекомендованою Міністерством освіти і науки України (лист МОН від 25.08.2020 №1/11-5718). У старшій школі учні 10-11 класів вивчатимуть географію на рівні стандарту (52 години, 1,5 години на тиждень – 10 клас; 35 годин, 1 година на тиждень – 11 клас) оновленою навчальною програмою, затвердженою наказом МОН від 03.08.2022 р. №698, та на профільному рівні (175 годин, 5 годин на тиждень) за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН від 23.10.2017 №1407.

Курс „Географія. Материки і океани” для 7-го класу є логічним продовженням курсу географії шостого класу й значною мірою базується на його матеріалі. Головною метою вивчення географії у 7-му класі є формування географічних знань про природу материків та океанів, їх цілісність і диференціацію, про населення та його життєдіяльність у різних природних умовах. Водночас розширюються знання про географічну оболонку та її компоненти. Зміст курсу створює необхідну основу для розуміння учнями ролі географічної оболонки у житті людей і впливу суспільства на природні умови. У програмі 7-го класу передбачено виконання 12 практичних робіт, 4 з яких є обов'язковими для оцінювання.

Більшість практичних робіт виконується на основі використання різноманітних тематичних карт атласу та контурних карт. Уміння працювати з різними за змістом картами є одним з найважливіших показників якості підготовки учнів під час вивчення географії материків та океанів. Програмою передбачені також різноманітні дослідження, виконання та оцінювання яких здійснюється вибірково – за бажанням учителя та учнів.

Вивчення географії у 8-му класі (Україна у світі: природа, населення) спрямоване на формування науково-географічної картини своєї держави як складника світової спільноти держав на основі комплексного її вивчення.

Цей курс допомагає учневі усвідомити себе громадянином України, сформувати знання про природу та населення країни, свого регіону, виховати повагу до українського народу, його культури, відчувати себе справжнім патріотом своєї держави. Програма курсу розрахована на 70 годин (2 години на тиждень), з яких 6 годин становлять резерв часу.

Важливим принципом побудови змісту курсу є інтеграція, що реалізується у поєднанні фізико-та суспільно-географічних складників під час вивчення природних комплексів і населення України та свого регіону з урахуванням уже здобутих знань про природу материків і океанів, населення країн світу з курсу географії, що вивчався у 7 класі. Зокрема, вивчення населення України здійснюється на основі тем про населення світу в курсах географії у 6 та 7 класах та внаслідок поглиблення їх змісту.

Особлива роль географії у 8 класі полягає у значному її світоглядному потенціалі й тісних взаємозв'язках змісту із сучасністю та особистим досвідом учнів. Програмою передбачено виконання 12 практичних робіт, з яких 4 є обов'язковими для оцінювання. Вони спрямовані на розвиток умінь та навичок роботи з картами та іншими джерелами географічної інформації; виявлення зв'язків природи і суспільства в межах України, їх взаємного впливу, що сприятиме подальшому розвитку в учнів навчально-пізнавальної компетенції і формуванню ціннісно-сміслової та соціально-професійної компетенції. Запропоновано також завдання творчого характеру (дослідження), які, як і в попередніх курсах, можна оцінювати вибірково. Програма поглибленого вивчення географії у 8-му класі (Географія України: природа, населення, господарство) спрямована на формування цілісної науково-географічної картини своєї держави на основі комплексного її вивчення Основними змістовими блоками програми, на вивчення яких планується 105 годин (3 години на тиждень) є блоки „Природа”, „Населення”, „Господарство”, які розділені на окремі теми. Програма передбачає виконання 23-х практичних робіт підсумкового характеру, вісім з яких (2, 4, 6, 9, 13, 16, 21, 23) оцінюються обов'язково, решта – на вибір учителя. Практичні роботи спрямовані на відпрацювання умінь та навичок роботи з картами та іншими джерелами географічної інформації, на виявлення зв'язків природи і суспільства в межах України, їх взаємний вплив, чим значно підсилюється навчально-пізнавальна компетенція і формується ціннісно-сміслова та соціально-професійна компетенції. Пропонується також кілька дослідницьких робіт творчого характеру, які оцінюються вибірково.

На курс „Україна і світове господарство” у 9-му класі відведено 52 години (1,5 години на тиждень). Провідною метою є формування знань про тенденції розвитку національного та світового господарства й визначення місця України в сучасному світі. Зазначена мета передбачає реалізацію таких завдань: сформувати нові поняття й базові знання про суспільну географію та особливості розвитку сучасного господарства в Україні і світі; ознайомити із структурою світового господарства та її відображенням в економіці України, найважливішими глобальними проблемами людства; навчити виявляти та аналізувати економічні, соціальні й екологічні процеси та явища на глобальному, регіональному і локальному рівнях; показати роль міжнародного співробітництва у розв'язуванні глобальних проблем людства; розвивати в учнів пізнавальний інтерес, інтелектуальні та творчі здібності, самостійну навчальну діяльність шляхом пошуку та опрацювання географічної і статистичної інформації з різних джерел.

Важливим принципом побудови змісту географії у 9 класі є інтеграція, яка реалізується через поєднання суспільно-географічних складових під час вивчення особливостей розвитку та розміщення господарства в світі, Україні та своєму регіоні. Курс має чітко визначену практичну

спрямованість, яка реалізується в ході виконання практичних робіт, аналітичних завдань та досліджень. Програмою передбачено виконання 8 практичних робіт, з яких 4 є обов'язковими для оцінювання.

Вони спрямовані на розвиток умінь і навичок роботи з географічними картами та іншими джерелами інформації.

Завдання творчого характеру учні виконують за бажанням, а вчитель оцінює їх за власним вибором. Курс „Соціально-економічна географія світу” (9 клас, поглиблене вивчення) покликаний сформулювати в учнів цілісне уявлення про навколишній світ, показати глибокий взаємозв'язок природи, населення і господарства земної кулі, навчити просторовому мисленню, виховати повагу і любов не тільки до своєї Батьківщини, але й до історії та культури інших країн і народів. Учні ознайомляться зі змінами, які відбуваються у світі, викликані зростанням кількості населення, розширенням економічних зв'язків країн, мереж глобальних комунікацій тощо. У цих умовах даний курс набуває колосального значення. У ньому посилюється культурно-гуманістична спрямованість предмета, збільшується час на вивчення географії країн світу, народів, релігій, мов, культур інтеграційних процесів.

Курс географії в 10 класі „Географія: регіони та країни” (52 години, 1,5 години на тиждень), спрямований на формування в учнів знань про особливості населення й просторової організації господарської діяльності у регіонах світу та окремих країнах, умінь орієнтуватися у світових і регіональних соціально-економічних, суспільно-політичних, екологічних процесах. Загальною метою географії в 10 класі є формування в школярів географічної картини світу на прикладі вивчення систем розселення та просторової організації економічної діяльності в окремих регіонах і країнах з урахуванням сучасних геополітичних, соціальних, економічних та екологічних аспектів.

Програмою в 10 класі на рівні стандарту передбачено виконання 7 практичних робіт. Обов'язковими для оцінювання в кожному семестрі є дві практичні роботи на вибір учителя. Курс географії в 11 класі „Географічний простір Землі” (35 годин, 1 година на тиждень) розкриває сутність географічної науки в цілому; інтегрує знання про природу, людину і господарську діяльність; формує в учнів чіткі уявлення про основні закономірності будови і розвитку географічної оболонки та загальні суспільно-географічні закономірності світу з метою забезпечення сталого розвитку. Курс безпосередньо пов'язаний не тільки з попередніми курсами географії, він також інтегрує знання, здобуті на заняттях з економіки, історії, інформатики тощо.

Програмою в 10 класі на рівні стандарту передбачено виконання 10 практичних робіт. Обов'язковими для оцінювання в кожному семестрі є дві практичні роботи на вибір учителя.

Курс „Географія”, що пропонується для профільного навчання в 10 і 11 класах, завершує географічну освіту в загальноосвітній школі і відповідає логіці пізнання світу. Таким чином, система географічної освіти узгоджується з теорією природничих і суспільних наук, загальною географією, регіоналізацією, країнознавством, краєзнавством і має українознавчу спрямованість. Загальна мета курсу – вдосконалити уявлення учнів про географічну картину світу, утверджувати поняття про географію як конструктивну науку і формувати географічне мислення на основі історичного, просторового, комплексного, типологічного, проблемного і конструктивного підходів. Провідні ідеї програм – гуманізація, соціологізація, екологізація,

економізація, залучення учнів до соціально корисної практичної діяльності засобами сучасної географії.